Raiffeisenských (vyloučením činnosti přímo k zisku směřující stanovením poměru úrokové míry závodních podílů, vkladů a zápůjček, omezením činnosti na určité okršky ne příliš rozsáhlé, ne ovšem také příliš malé, do jisté míry i vyloučením směnek atd.). Na žádný způsob nezdá se nám býti vyloučeno, aby, vychoval-li nám jednostranný rozkvět dnešních našich úvěrních společenstev síly po výtce účetnické, vychoval nám zase rozvoj těchto maloživnostenských založen síly víc obchodnicky vyškolené, jakých tolik potřebujeme.

Pro obmezenost místa nám vykázaného musili jsme se omeziti na tyto snad příliš všeobecné a kusé obrysy a upadáme v nebezpečí, že leccos bude nedobře pojato a vykládáno. Ale hledě k tomu, že již v běžícím právě zasedání sněmovním jistě dojde aspoň k zásadnímu usnesení o aktivování fondu dle zásad anketou shora zmíněnou navržených, nezmizí — doufáme — věc již z veřejné diskuse a budeme míti příležitost, k podrobnostem se vrátiti. Přijdou jistě prorokové, kteří budou liberálně žádati, aby jen co nejvíc peněz z fondu se rozplynulo mezi maloživnostnictvo, kteří budou věřiti, anebo tvářiti se, jakoby věřili, že maloživnostnictvo nepotřebuje žádné uzdy, aby se úvěrem náhle mu otevřeným nepřesytilo a si spíš neublížilo než prospělo, a třeba zas proděláme nějakou zakladatelskou horečku v malém, ale velikou dost, aby celou věc ohrozila podruhé. Ale nebuďme sami špatnými proroky. Bude-li se při tom všem jednati vždycky jen o věc a nikdy o strany, osoby, programy a hesla, věříme, že se dočkáme šťastných výsledků. —

Boj proti liberalismu.

Napsal *Vojtěch Hořínek.*

Ku stejnojmenné studii prof. dra. A. Bráfa, obsažené v č. 1. r. 1897 tohoto listu, dovoluji sobě přičiniti několik poznámek následovních.

Praví p. prof. Bráf: »Liberalismus jako absolutní princip náleží již historii.«

Výrok tento zajisté že obsahuje v sobě pravdu, ale chci říci hned, že dle pojímání mého, necelou. Liberalismus, jako absolutní princip, totiž nenáleží »již« historii, nýbrž on vůbec nikdy v reálné skutečnosti života nemohl a nesměl býti brán za princip, jímž by projevy životní měly se říditi bez výjimky, t. j. »absolutně«.

Absolutní principy pouze pro absolutní bytosti, či pro absolutní poměry bylo by lze připustiti: člověk ale sám je bytostí relativnou a všecky poměry reálného života lidského opět jsou relativny pouze a proto principy všeliké v konání a dění lidském také jen relativné mohou býti platnosti a závaznosti. Co míním, jasně vysvitne z následovního. Formule: »Laissez faire, laissez passer« byla by formulí onoho absolutního liberalismu: tudíž ve všech poměrech života společenského bez výminky bylo by nutno bráti se v před dle příkazů formule oné.

Tu ale důsledně i »nutné zlo« státu muselo by padnouti, neboť v pojmu absolutního principu obsaženo, že nesnese žádného obmezení, neboť tu již není absolutním. Jde tedy, trvám, odtud, co tvrdil jsem svrchu, že totiž z reálného žití lidského nutno »absolutní« principy odstraniti. Řekl bych: Reálný život lidský pozůstává ze samých kompromisů mezi absolutným a relativným, výslednice pak půjde někdy blíže komponentě absolutné, někdy komponentě relativné — jak právě poměry příčinně, tedy zákonitě rozhodnou.

Pan prof. Bráf tedy sám vlastně uvedl, že »nutným zlem« státu absolutnost principu liberalismu béře za své, ač ovšem ve smyslu liberalismu: »úkol státu obmezuje se prostě na to, aby zabezpečil přirozenou právní rovnost všech lidí a zabraňoval znásilňování a rušení práv individuálních, nabytých na podkladě svobodných smluv.« —

S mého stanoviska nastává mně nyní úkol zkoumati, zdali toto obmezení »absolutnosti« principu liberalismu dostačí, aby na základě jeho liberalismus stal se naukou životaschopnou, a to ne pouze pro minulost, nýbrž i pro budoucnost, neboť já náležím k těm, kdož mají za to, že liberalismu náleží budoucnost, že tedy nejen úlohu svoji dosud nedohrál, nýbrž teprve má ji naplniti.

Uvádí p. prof. Bráf, kterak kdosi kdysi pronesl se k němu v ten rozum, že liberalismus záleží v tom, chtíti dobro všech; toť ovšem makavě nesprávno, neboť »dobro všech« může chtíti i neliberál.

Snad ale není nesprávno rčení, že liberalismus záleží v tom, chtíti svobodu všech; zdá se mně to býti tautologií téměř.

Dle slavné formule z veliké revoluce francouzské: svoboda jednohokaždého sahá až tam, kde začíná svoboda druhého. Běží o to tedy, aby liberalismus dovedl takovouto svobodu opatřiti a zaručiti jednomukaždému a v rozsahu této všeobecné svobody pak zkusil to s maximou »laissez faire, laissez passer«. —

A jelikož liberalismus hlavně na poli hospodářském utrpěl pohromy nejvážnější, jde o to, právě na tomto poli pokusit se o jeho rehabilitací.

Rehabilitací liberalismu na poli hospodářském nelze ve smyslu svrchní definice, t. j. ve smyslu samého pojmu liberalismu (libertas = svoboda) ani jinak myslet si, než pojetím liberalismu hospodářského jakožto opatření a zaručení jednomukaždému hospodářské svobody, sahající až tam, kde začíná hospodářská svoboda druhého. A hospodářská tato svoboda jednotlivcova v čem záleží,

v čem dlužno ji hledati? Znamenitě, trvám, poslouží nám tu stanovení Kantovo, kterak v řádě účelů člověk jest účelem sám o sobě, t. j. že nikdy nemá nikým býti ho použito jako pouhého prostředku.

Hospodářská svoboda člověka v tom tedy by záležela, že nikdy neměl by sloužiti druhému jako pouhý prostředek k dosažení jeho účelů hospodářských.

Nikdo nesměl by mocí býti donucen, nátlakem nějakých vnějších příčin, zejména hospodářských, jako na př. nedostatkem, tedy hladem, konati práci nějakou, kterou by chtěl míti vykonanou druhý, nýbrž jen a jen vnitřní, rozumové a mravní důvody směly by přiměti člověka jednoho, pomáhati druhému k dosažení nějakého jim oběma společného účelu hospodářského.

A možno-li to?

Chci pokusit se o důkaz, že možno tak.

Otázka základní tu takto zní: Jest možno, opatřiti všem lidem dostatečného ukojení jich potřeb hospodářských, čili nic?

I není lze, trvám, otázku tuto zodpověděti jinak, než co nejrozhodnějším: *ano!*

Pomocí strojů dovedeme sobě síly přírody ukovati v službu tak, že malou námahou lze opatřiti všemu člověčenstvu úkoje onoho.

I jde mně odtud toto

Jako dle písma bůh stvořil člověka jednoho-každého k obrazu svému a nezná přijímání osob, tak i před tváří přírody všichni lidé jsou stejně oprávněni k požitku sil jejích.

Každému člověku tudíž náleží opatřiti možnost volného přístupu k silám přírodním, čímž právě spolu byla by mu opatřena i ona svoboda hospodářská.

Takž »liberalistická« definice státu jako nutného zla by vlastně měla zníti, že úkol státu obmezil by se prostě na to, aby zabezpečil přirozenou právní a hospodářskou rovnost, nebo lépe řečeno svobodu všech lidí, neboť jen a jen na základě takovéto hospodářské svobody možny jeví se býti smlouvy v pravém slova smyslu svobodné!

Liberalismu budoucnosti by tudíž náleželo, sestrojiti hospodářskou organisaci společnosti lidské tak, aby člověk jedenkaždý volného měl přístupu k silám přírodním (ať v prapůvodní jich způsobě nebo v odvozené, totiž převedené a funkcí práce mechanismů strojových), i stal se takto především hospodářsky svobodným.

A když by tímto způsobem byl základ položen, mám za to, že volnou soutěží, tedy poslušností maximě »laissez faire, laissez passer« bylo by dosaženo cíle kýženého, totiž hospodářské harmonie všeobecné, neboť pak nikdo nebyl by nucen sloužiti druhému v pouhý prostředek k dosažení cílů hospodářských, nýbrž právě »svobodnou smlouvou« by vázal se druh druhu pomáhati k dosažení účelu společného.

MENŠÍ ZPRÁVY.

Národohospodářské.

Průmyslové a obchodní školství pokračovací v Čechách 1896. Zpráva zemského výboru o stavu pokračovacího školství průmyslového a obchodního za rok 1896 obsahuje kromě obvyklých dat také žádané námi již od let údaje o rozdělení žactva dle tříd, o kvalifikaci učitelů (hledíc zvláště ku vzdělání odbornému), o výšce remunerací za správu škol a vyučování a o dnech, v nichž na školách těchto se vyučuje. Údaje o stavu pokračovacích škol v roce 1895/96 nelze však srovnávati s daty z let předchozích, poněvadž nebyly opatřovány na stejném základě — vada, které by se bylo dalo předejíti. Statistika zemsk. výboru vykazuje v Čechách 316 pokračovacích škol, z nichž bylo

	průmysl.	obchodních	dívčích	úhrnem
českých	162	21	5	188
německých	105	18	5	128
úhrnem	267	39	10	316

Při 10 čes. a 4 němec. školách průmyslových jsou zařízena oddělení kupecká, mezi průmysl. školami jsou vřaděny i 3 loďařské (německé v Děčíně, Tichlovicích a Ústí n. L.). Dívčí školy pokračovací jsou v Praze a předm. 3 české a 1 německá, ostatní na venkově. V roce 1896 učiněny přípravy ku zřízení 22 nových škol pokračovacích, z nichž některé školním rokem 1896/97 byly již otevřeny. Bylo dále na 302 školách pokračovacích

	oddělení	učitelů	žáků	rozpoč. nákladu	schodku
čes.	712	1399	23.914	344.578 zl.	73.770 zl.
něm.	355	588	11.701	169.573 »	25.785 »
	1067	1987	35.615	514.151 zl.	99.552 zl.

K úhradě nákladů přispěl stát 114.830 zl., země 78 590 zl., okresy 33.430 zl., obce 54.709 zl., komory 29.190 zl., školné 26.399 zl. Pětina rozpočteného nákladu zůstává neuhrazena; skutečný schodek správní jest ovšem značně menší, ježto mnohé školní výbory snaží se vypočísti náklad a neuhrazený schodek co nejvýše, aby dostalo se jim vyšších subvencí státu a země. Dle rozpočtu na rok 1895 zůstalo ku př. neuhrazeno přes 108.000 zl., kdežto skutečný schodek přenesený jako passivum do rozpočtu na r. 1896 nečinil než 24.000 zl. Zajímava jsou data o remuneracích za vyučování a správu. Odměna za 1 hod. vyučování kolísá od 3 do 5 zl., u 11 škol obnáší však 6—8 zl. Odměna za řízení školy je velice různá a není vždy ve stejném poměru s počtem žactva nebo tříd; obnáší ku př. ve Voticích (86 žáků, 2 třídy) 20 zl.

loučení, na centralisaci vší dobročinnosti soukromé.*)

Co však lze žádati a provésti beze škody, est součinnost jednotlivých větví dobročinnosti soukromé mezi sebou i součinnost jejich dobročinností veřejnou. Jest potřebí stálého vzájemného dorozumívání se, jednak aby nebyly nařeny síly touže prací, konanou několikráte různých stran, jednak aby zamezeno bylo nadbytečné hromadění podpor v jedněch rukou.

Prostředky k docílení shody takové mohou býti různy: zastoupení dobročinných spolků a církevních korporací v obecní správě chudinské a naopak, vzájemná sdělení o udělených podporách, veřejné seznamy podporovaných, ústř. ústav informační atd.;**) bylo by záhodno, aby příští zákon chudinský učinil takovéto prostředky vzájemného dohodování se obligatorními.

Ve příčině nadací měla by pak zákonnou cestou vůle zůstavitelova v zájmu obecném podrobena býti aspoň tomu obmezení, by nadace, jichž určení následkem změněných poměrů pozbylo smyslu, nebo které se staly přímo škodlivými, mohly býti za jistých podmínek a kautel přiměřeně přetvořeny.***)

Resumujíce stručně výsledky svých úvah, konstatujeme ještě jednou, že nedávnou změnou zákona o právu domovském přesunuta bude jen obranepatrná část břemene chudinského s obcí venkovských na města průmyslová, a varujeme proto před vyskytujícím se názorem, jakoby reforma chudinského zákona měla býti provedena jen ve prospěch měst průmyslových, jen proto, aby nepatrné ono pošinutí břemene bylo zase odčiněno.

I za nového stavu budou úlevy finanční potřebny především obce venkovské.

Však reforma chudinství našeho nesmí se obmeziti na jedinou jeho stránku finanční. Jest třeba doplniti a prohloubiti i předpisy zákona o způsobu opatřování chudých, pak o organisaci chudinské správy a zajistiti provedení zákona soustředěním dozoru i činnosti nabádací.

Než ani sebe důkladnějšími opravami zákonnými, ani horlivou činností ústředního úřadu dozorčího o sobě nebude zaručeno zlepšení nadějných poměrů chudinských; nade vše jiné potřebí bude neochabující a všeobecné snahy o mravní povznesení společnosti naší, neboť všecky otázky chudinské jsou přece jen v podstatě své otázkami mravními, otázkami mravnosti nejen těch, kdo podporu chudinskou přijímají, ale i těch, z jichž rukou vychází.

*) V tomto směru nesou se návrhy Mischlerovy (l. c. str. 94.), žádající, aby dobročinnost soukromá s veřejnou úplně splynula, tak aby se dobročinné spolky staly orgány chudinství obecního; Mischler ukazuje k pokusům, které byly v tomto směru podniknuty v Brně a novější dobou v Jablonci, však žádný z pokusů těch nedocílil trvalého úspěchu.

**) Srov. o celé otázce: Schriften des deutschen Vereines für Armenpflege und Wohlthätigkeit svazek 15. (jednání výročního sjezdu 1891).

Vzorně upravena součinnost všech spolků dobročinných a veřejných orgánů chudinských v Drážďanech zřízením »Centralstelle des Verbandes der Wohlthätigkeitsvereine« (1883); podobnou institucí jsou americké i anglické »Societies for organising charities«.

***) Srov. badenský zákon o nadacích z 5. května 1870.

Boj proti liberalismu.

Jak z vývodů pana prof. Dra. *A. Bráfa* obsažených v č. 5. vidím, nedovedl jsem vlastní intence své v článku v č. 4. dosti jasně vyložiti, z čehož vzniklo jisté nedorozumění.

Praví pan prof. Bráf, že vývody svými obracím se jedině proti některým větám a slovním obratům stati jeho v č. 1., pomíjeje vůbec vlastní jádro její.

Nebylo vůbec ni v nejmenším mým úmyslem, proti stati oné vystupovati, poněvadž s ní úplně souhlasím: také mně událo se zhusta, slyšeti neb čísti odsuzování liberalismu jakožto nauky ve své podstatě zhoubné, nemravné a pod., a můj právní i mravní cit bouřil se proti tomu, poněvadž vidělo se mně odsuzování ono býti nespravedlivé.

Byl jsem proto studii pana prof. Bráfa velice povděčen, a chtěl jsem v článku svém pokusit se o dovození toho, že liberalismus není věcí odbytou, nýbrž že i v budoucnosti čeká naň ještě úkol důležitý.

Kdykoli snažil jsem se, dle sil svých poctivě vniknouti v poučky a názory socialistické, zvláště kollektivistické, vždy a vždy narazil jsem na nepřekonatelnou překážku v tom, že chtělo se jimi okovy klásti svobodnému sebeurčení jednotlivců různým oním »komandováním« ku práci a pod.

Touha a snaha ku svobodě tak hluboce vidí se mně býti vryta v mysl lidskou, že mám za to, kterak toliko v případě nejkrajnějším podobný nějaký řád společenský pouze jako průchodní by snad mohl býti uskutečněn, leč konečné uspořádání či rozřešení »sociální otázky« nedovedu si v pomysl uvésti než na základě liberalistickém, t. j. svobodným sebeurčením člověka jednohokaždého ve všech mravně přístojných směrech. — Abych pak bral se cestou, smím-li tak říci, pragmatickou, chtěl jsem navázat na minulost a odtud pokusit se o výhled do budoucnosti.

Theorii ponechal jsem tu úmyslně zcela stranou, poněvadž běželo mně o praxi života; pro theorii ovšem absolutnost principu liberalismu nepopírám, pro praxi sám pan prof. Bráf hned v prvním článku svém řekl, že »v praxi žádného ze států vzdělaných liberální princip do všech důsledností proveden nebyl«, neměl jsem tedy i tu žádného podnětu proti vývodům pana prof. Bráfa se obraceti. Vzal jsem pouze z vývodů těchto větu, že »stát je liberalismu jen

nutným zlem«, k tomu cíli, aby zabezpečil onu »přirozenou právní rovnost všech lidí«, a poněvadž zkušenost dokázala, že toto obmezení formule »laisser faire, laisser passer«, t. j. ta pravomocnost státu, kterouž mu formule ta v praxi ponechávala, nedostačila, aby zabezpečilo se tím blaho všech lidí (jelikož tu ještě »svoboda« hospodářsky slabých oproti »svobodě« hospodářsky silných stávala se prostě ohromnou ironií), proto měl jsem a mám za to, že nutno jest platnost formule svrchní v praxi ještě dále obmeziti, aby dosaženo bylo oné »harmonie hospodářské«, která, tuším, jest za cíl zde vždy stavěna.

Běží pak o stanovení rozsahu, kam až náleželo by platnost formule té obmeziti, a pak ovšem o to, co pan prof. Bráf zove »conditio sine qua non«, totiž o podání konkretních návrhů na provedení všeho toho, co by se z všeobecného onoho stanovení mělo odvoditi pro onu reálnou skutečnost života.

V článku svém v č. 4. t. l. pravil jsem v této příčině, že liberalismu budoucnosti by náleželo sestrojiti příslušnou hospodářskou organisaci společnosti lidské; to ovšem oproti požadavku pana prof. Bráfa značí abdikaci. Než takto přece nechci zakončit. Měl jsem a mám na mysli určitou formulací provedení a zodpovědění všech těch problémů sem spadajících; je to tak zvaný »Social-liberalismus« Dra. Th. Hertzky, jejž byl před několika lety zpracoval ve svém díle »Freiland«, ovšem ve formě jakéhosi románu.

Zvěděl jsem však před nedávnou dobou, že dr. Hertzka právě pracuje o tom, aby svůj systém »sociálního liberalismu« uvedl ve formu přísně vědeckého systému, a po vydání díla tohoto bude lze snad usouditi, pokud zdařilo se rozluštění problému sem patřícího, neb pokud aspoň ukázána cesta, vedoucí k opatření volného přístupu k silám přírodním každému člověku.

V. Hořínek.

MENŠÍ ZPRÁVY.

Národohospodářské.

Druhé železniční spojení s Terstem. Kromě Vídně těší se z měst rakouských největší pozornosti a finanční přízni vládní Terst. Peníze z pokladny státní plynou do kapes akcionářů Lloydu, na terstská skladiště, na obchodní akademii (dosud jedinou státní obchodní školu v Rakousku) atd. V rozpočtové debatě letošní bylo pak vládou Terstu slíbeno zbudování druhého železničního spojení s pevninou. Na půdě rakouské souvisí Terst s vnitrozemím dosud toliko drahou jižní z Vídně přes Bruck, Št. Hradec, Maribor, Lublaň a Nabrezinu. Druhé spojení vede od Lubna přes Bělák, Trbiž, Pontebbu, Videm (tedy přes území italské) a Gorici, končíc v posledních tratích opět drahou jižní. Státními drahami spojen jest Terst jenom s poloostrovem istrijským. Nedostatečné toto spojení s vnitrozemím pokládáno ode dávna za jednu z hlavních příčin upadávání Terstu. Ještě počátkem tohoto století zprostředkoval Terst polovici veškeré zahraničné tržby našeho mocnářství, roku 1871 byl námořní obchod Terstu 18krát větší než námořní obchod Rjeky, ale stoupl od r. 1871—93 jen o 33·5%, obchod rjecký naproti tomu o 765%. Terst převyšuje Rjeku dnes sotva dvakrát námořním svým obchodem a klesá nejen relativně, nýbrž i absolutně. Za to zkvétá Rjeka, jíž Uhři postarali se o nízké sazby, levné poplatky a větší výhody skladní, o vlastní společnosti a nové linie paroplavební, a která soutěží o dopravu s Terstem i na půdě rakouské. Železniční spojení severních zemí s Terstem je zcela nedostatečné. Z Lince a Salcburku dojede se do Paříže tak brzy, jako do Terstu, na dráze Rudolfově trvá jízda do Terstu o $3^1/_2$ hodiny déle než do Benátek. Jde tedy z důvodů obchodních (a ovšem u nás ještě mocnějších strategických) o to, zjednati Terstu druhé spojení železniční, od společnosti jižní dráhy nezávislé. Nehledíc ke starším a nyní již odbytým projektům (Divača-Loka a Kranj-Celovec) bojují nyní o přednost dva směry, z Terstu vidlicovitě se rozbíhající. Jeden, západnější, čelí k užšímu připojení jižního Německa (a ovšem i Horních Rakous, Salcburska a záp. Korutanska) a zahrnuje dráhu predělskou (od Terstu přes Gorici údolím Soči k Trbiži) a dráhu Turskou (od Sachsenburku v Korutanech přes Gastýn do Schwarzachu v Salcbursku), obě o nákladu asi 60 mil. zl. dohromady. Druhý směr, východnější, jest skoro přímým pokračováním trati od Lubna do Celovce směrem ke Gorici a Terstu a zahrnuje dvě dráhy: bohiňskou (od Gorice údolím Soči, Idrie, bohiňské Sávy ke trati Lublaňskotrbižské u Bledu) a karavanskou (od Bledu přímo k Celovci s odbočkou k Běláku), dohromady o nákladu asi 50 mil. zl. Vláda však rozhodla se pro kombinaci dráhy bohiňské (predělská padla ze strategických ohledů, jdouc příliš blízko nekrytým hranicím italským) s turskou, což s pobočnými několika tratěmi vyžadovalo by nákladu asi 80 mil. zl. Se stanoviska českých zemí právem poukázal posl. Dr. Kaizl, že žádoucí jest jedině trať bohiňská a karavanská, protože pro užití peněz ze státního měšce musí rozhodovati zájmy vývozu rakouského, nikoliv německého, a stát rakouský nemá příčiny, aby na úkor zájmů vlastního území stavěl dráhy pro co nejkratší průvoz zboží cizího úzkým pruhem monarchie. Tratě tyto prostředkují ostatně též velmi příhodné spojení mezi Lublaní, Celovcem a Goricí a mají značný význam lokální a pro Slovince národní. Že by drahami turskou a predělskou Terst domohl se opět postavení přístavu světového, není